

TIPTA SIKLIKLA YANLIŞ KULLANILAN KAVRAMLAR

Lale Pulat Seren¹, Cengiz Yakıncı²

¹Okan Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul

²İnönü Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Malatya

ÖZET

Dil, düşüncelerin, bilimsel birikimlerin, şiir ve yazın alanındaki ürünlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Dil onu kullanan toplum gibi canlı ve değişkendir. Bu yazıda, tıptaki dil kullanımının

başka bir yönüne dikkat çekilmekte çoğunlukla kişiye göre değişik şekillerde kullanılan tıp terimlerinin yanlış kullanımına değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Dil, terim, tıp. Nobel Med 2017; 13(3): 12-15

COMMONLY CONFUSED TERMS IN MEDICINE

ABSTRACT

Language is an instrument for handing down thoughts, scientific knowledge, poetic and literary works. Language is

as alive as the society which uses it and is ever changing. In this paper, attention is drawn to another aspect of language use in medicine, namely, the use of medical terms.

Keywords: Language, term, medicine. Nobel Med 2017; 13(3): 12-15

GİRİŞ

Dil; düşüncelerin, bilimsel birikimlerin, şiir ve yazın alanındaki ürünlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir araçtır ve onu kullanan toplum gibi canlı ve değişkendir. Toplumlar, ancak dilleri ve kültürlerinin varlığında üretebilir ve insanlığa katkıda bulunabilirler.¹

Terim; bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimelerdir ve aynı zamanda doğal dilin sözcükleridir.²

Her konunun anlaşılabilirliğini kolaylaştıran kendine özgü bir terminolojisi vardır. Bu terminoloji konu ile ilgili bir paylaşım yapıldığında ortak dil kullanıldığı için aktarımı kolaylaştırır, kullanılan ifadeler açısından o konuya özellik katar. Aynı meslek grubunu paylaşan insanların aynı dili kullanmasını sağlar. Sağlık alanında kullanılan, özgün ve özel sözcükler grubu “Tıbbi Terminoloji’yi” oluşturur. Dünyada, ortak bir tıbbi terminoloji kullanılarak iletişim kolaylığı sağlanmaya çalışılmaktadır.

Tıp mesleğinde kullanılan terimlerin çoğunun yabancı kökenli olması ve çeşitlenmesi gün geçtikçe hekimler arası ve hekim-hasta arasında iletişimde önemli sorun ve karmaşalara yol açmaktadır. Konuşulan dilin anlaşılabilir olması, hasta ile hekim ve öğrenci ile öğretim üyesi arasındaki sözlü ve yazılı iletişimi kolaylaştıracaktır.

Bu amaçla tıp bilimiyle uğraşan kişilerde sıklıkla rastladığımız, doğru zannederek yanlış kullanılan terimler (kavramlar) bu makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

Sağlık alanında kullanılan terimlerin çoğu Latince ve Yunanca kökenlidir. Bu yüzden bazı terimler Türkçeleştirme çabaları ile anlamdan hareket edilerek dilbilgisinden uzaklaşmış ve bazıları dile kazandırılması mümkün olduğu halde harcanmış veya taşıdığı anlamdan uzaklaşmıştır.

Bu konuya örneklerle bakmak gerekirse; yetersizlik ve yetmezlik terimleri birbirinin yerine kullanılan ve netlik kazanmayan kavramlardır. Yetmezlik teriminin İngilizcesi failure, Osmanlı Türkçesinde karşılığı kifayetsizliktir. Yetmezlik terimi her türlü çabaya rağmen yetememe durumunu anlatır ve organın görevini yapamaz durumda olmasını ifade eder. Yetersizlik teriminin İngilizcesi insufficiency veya incompetency dir. Yetersizlik terimi ise, müdahale edilebilir geri dönüşü olan bir yetememe durumu olup, organın istenen, yeterli performansta olmaması demektir. Örneğin “kalp yetersizliği var” dediğimiz zaman kalbin ilaç (digoksin, dopamin, dobutamin, diüretik vb.) ve

destek tedavilerine cevap verebileceği veya çeşitli tıbbi müdahalelerle önlenebileceği anlaşılmaktadır. “Kalp yetmezliği var” dediğimizde ise kalbin yapay kalp makinesine bağlanması veya kalp nakline gidilmesi gerektiğini anlamaktayız.³ Bu bakımdan bu sözcükleri kullanırken doğru yerinde kullanılması olası yanlış anlamaları ortadan kaldıracaktır.

Sıklıkla eş anlamlı olarak kullanılan solunum sıkıntısı ve solunum yetersizliği kavramları da birbirlerinin yerine kullanılabilir. Fakat bunlar da farklı durumları ifade eder. Solunum sıkıntısı, İngilizcesi respiratory distress, solunum işinin artmasıdır. Solunum işi akciğer ve toraksın elastik kuvvetine ve hava yolu direncine karşı kullanılan güçtür. Bu iki işten birinin artması solunum sıkıntısına yol açar. Solunum yetersizliği, İngilizcesi respiratory failure, ise solunum sisteminde oluşan işlev bozukluğu sonucunda dokuların oksijen gereksiniminin karşılanamaması ve/veya karbondioksitin atılamamasıdır. Bu iki kavramı dikkatli incelediğimizde anlam açısından ne kadar farklı oldukları aşikârdır.

Bazı sözcükler de içerdikleri ortak harfler yüzünden kullanımda karıştırılabilmektedir. Özgül ve özgün kelimeleri bunun için iyi bir örnektir. Özgül spesifik, özgün ise orijinal demektir. Örneğin, mongoloid yüz görünümü Down Sendromuna özgülken, Y kromozomu varlığı erkek cinsiyeti için özgün bir durumdur.³ Söyleyişi birbirine benzer bu iki sözcüğün karıştırılması sözlü kullanımda daha kolaydır. Ancak bazen yazılarda da tespit edilebilmektedir.

Aynı şekilde etkin ve etken kelimeleri de karıştırılan iki kelimedir. Etkin; devinimli işleyen, çalışan, etkisi görülen, faal-aktif anlamına gelir. “Işık tedavisi sarılıkta etkin bir tedavidir.”, “Bir ön enzimin etkin enzim hâline dönüşmesi için”, “Kullanılan ilaçların etkin doz aralığı belirlenmelidir.” şeklinde örneklendirilebilir.

Etken ise; bir sonuca katkıda bulunan anlamına gelmektedir. “Etken maddesi farklı ilaçlar olup etkileri aynı olan ilaçlar mevcuttur.”, “Polenler alerji etkeni olabilir.”, “Çocukların çoğunun başarısında aile içerisinde gördükleri sevgi ve ilgi etken olmaktadır.” şeklinde örnek verilirken aynı zamanda bir hastalığa sebebiyet veren canlı da etken olarak isimlendirilmektedir: “Alınmış olan kan kültürlerinde etken Staphylococcus aureus olarak tespit edilmiştir”.⁴

Sıklıkla karıştırılan iki kavram sıcaklık ve ısı kavramıdır. Isı kavramının Latincesi “calor”, İngilizcesi “heat”dir. Isı fiziksel bir enerjidir ve ölçüm birimi Joule’dür. Oysa sıcaklık maddenin aldığı ısının ölçümüdür ve ölçüm birimi Celcius veya Fahrenheit’dür. “Isı” kalorimetre kabı ile ölçülürken “sıcaklık” termometre ile ölçülür. Sıcaklık kavramının Latincesi “temperatura”, İngilizcesi

“fever, temperature, prexia”, Osmanlıcası “hararet”dir. Isı alan her maddenin sıcaklığı yükselmez, ama sıcaklığı yükselen her madde ısı almıştır. Günlük hayatta ısı ve sıcaklık çoğunlukla yanlış kullanılır. Örneğin çocuğun vücut ısısı 37°C denilmektedir. Doğru olan çocuğun vücut sıcaklığı 37°C denilmesidir.

Büyümek ve gelişmek kavramları da benzer şekilde karıştırılmaktadır. Büyümek (growth) çocuğun doğal olarak ölçülerinin artması, diğer bir deyişle çocuğun fiziksel boyutlarının artma şeklinde değişimidir. Çocukta büyümenin takibi pratik hayatta; çocuğun boyu, ağırlığı ve baş çevresi ölçümleriyle yapılır. Gelişme (development) ise çocuğun; bilişsel, psikolojik, sosyal, hareket, dil gibi alanlarda sağladığı ilerlemelerdir. Çocuğun gelişiminin takibi Denver II Gelişimsel Tarama Testi, Ankara Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi vb. testlerle yapılmaktadır. Büyüme kantitatif, gelişme ise kalitatifdir. Büyüme objektif olarak ölçülebilirken, gelişme kesinlikle ölçülemez. Büyüme ömür boyu sürmez, matürasyon bitiminde sonlanır. Oysa gelişme tüm alanlarda (bilişsel, aktivite vb.) sürekli olarak devam eder. Büyüme gelişmeye eşlik edebilir veya etmeyebilir. Oysa gelişme bütünseldir, bir alandaki gelişmeyi diğeri destekler.

Açıklamak istediğimiz diğer kavramlar “-grafi”, “-gram” ve “-graf” son ekleridir. “-grafi” son eki Yunanca “-graphia” yazmak anlamındadır. Yazma işlemi veya kaydetme metodu anlamında kullanılmaktadır. Örneğin elektroensefalografi (electroencephalography), beyinden çıkan elektriksel sinyallerin kaydedilmesidir. Elektrokardiyografi (electrocardiography), kalpten çıkan elektriksel sinyallerin kaydedilmesidir. “-graf” son eki Yunanca “-graph” yazma veya kaydetme işlemi yapan alet anlamındadır. Elektroensefalograf (electroencephalograph) beyinden çıkan, elektrokardiyograf (electrocardiograph) kalpten çıkan elektriksel sinyalleri kayıt eden alettir. “-gram” son eki ise Yunanca “-gramma” çizilen veya yazılan anlamındadır. Elektroensefalogram (electroencephalogram) beyinden çıkan, elektrokardiyogram (electrocardiogram) kalpten çıkan elektriksel sinyallerin kayıtlarıdır. Pratikte gördüğümüz en fazla karışıklık elektroensefalogram ve elektrokardiyogram’ın kısaltmalarında olmaktadır. EEG, elektroensefalogram’ın, EKG (ECG) ise elektrokardiyogram’ın kısaltmasıdır. Benzer şekilde EMG elektromiyogram’ın (electromyogram), EOG elektroolfaktogram (electroolfactogram), ERG elektoretinogram (electoretinogram)’ın kısaltmasıdır. Fakat çoğu zaman bu kısaltmaları sağlık personeli tarafından yanlış olarak kullanabilmektedirler.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde olmadığı halde kullanılan diğer kavram “maruziyet” kelimesidir. İngilizce exposing kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu kelimenin doğru karşılığı “maruz kalma”dır.

Olmayan bir kelime bilimsel tıp metinlerine yaygın olarak maalesef girmiştir. Ancak ne Türkçe’de, ne de Arapça’da maruziyet diye bir kelime yoktur. “Ekşi sözlük” de bile maruziyet kelimesi için “uyduruk bir çeviri” yorumu yapılmaktadır.

- Maruz: Ar. 1. Bir olayın, bir durumun etkisinde veya karşısında bulunan 2. esk. Arz edilen, sunulan, verilen (Güncel Türkçe Sözlük).
- Maruz kalmak: Bir olay veya bir durumla karşı karşıya olmak (TDK Güncel Türkçe Sözlük).
- Tıbbi dilde sıkça kullanılan “maruziyet” kelimesi ise hiçbir sözlükte yoktur.

Son zamanlarda kullanılmakta olan doğuştan kalça çıkığı (DKÇ) terimi yerine gelişimsel kalça displazisi (GKD) terimi kullanılmaktadır. Bunun nedeni doğuştan kalça çıkığının, doğuştan femur başının asetabulumun dışında olması olarak tanımlanmakta idi. Ancak kalça çıkığının her zaman konjenital, yani doğuştan olarak ortaya çıkmaması nedeniyle “doğuştan kalça çıkığı” yerine bugün artık “gelişimsel kalça displazisi (GKD)” terimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Hastalık dinamik bir gelişim göstermekte ve çocuk büyürken çeşitli etkenlerin varlığında kendiliğinden düzelebilmekte ya da daha az olasılıkla kötüleşebilmektedir. GKD terimi hastalığın bilinen tüm şekillerini (tam çıkık, tam olmayan çıkık, displazi) içerir. Bu nedenle doğuştan sanki tüm kalçaların çıkık olduğu gibi anlaşılacak olan DKÇ teriminin kullanımı terk edilmiştir.⁵

Zehir ve toksin de yanlışlıkla birbirinin yerine kullanılan iki terimdir. Zehir Farsça kökenli bir terimdir. Türkçesi sem veya ağı, İngilizcesi poison’dır. Zehir, değişik yollarla vücuda alındığında veya vücutta oluştuğunda çok küçük miktarlarıyla bile yol açtığı yapısal hasar ve bozukluğa bağlı olarak hastalığa veya ölüme neden olabilen maddedir. Toksinin İngilizcesi toxin’dır. Toksin, bakteri, hayvan veya bitkiler tarafından üretilen bir zehir türüdür. Kısaca, her toksin zehirdir, ama her zehir bir toksin değildir. Bu iki kavramı kullanırken dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bağışıklama ve aşılama kavramları da birbiri yerine sıklıkla kullanılmaktadır. Bağışıklama İngilizcesi immunization’dır. Bir aşı veya toksoit uygulayarak bağışıklık sisteminin aktif olarak uyanılmasıyla koruyucu antikor yapmasını sağlamak veya vücuda hazır spesifik antikor vererek pasif olarak bağışıklığı sağlama işlemidir. Aşılama İngilizcesi vaccination; zayıflatılmış veya ölü mikroorganizma ya da bunların antijenik derivelere uygulayarak bağışıklık sağlamaktır.⁶ Şöyle özetleyebiliriz: Her aşılama bağışıklık sağlar, ama her bağışıklama aşı değildir.

Hipoksemi ve hipoksi terimleri de birbirinin yerine kullanılmaktadır. Hipoksemi (hypoxemia) kanda oksijen seviyesinin düşük olmasıdır. Hipoksi ise dokularda oksijen seviyesinin düşük olmasıdır. Hipoksemi olmadan hipoksi olabilir, ama her hipoksemi hipoksiye yol açar.

Genetik, kalıtsal (herediter) ve konjenital kavramları da birbirinin yerine çok kullanılmaktadır. Genetik, İngilizcesi genetic'dir. İki anlamı vardır: 1. Genler tarafından belirlenen ve 2. Gen bilimi. Kalıtsal kavramının, İngilizcesi hereditary, Osmanlı Türkçesinde irsi'dir. Genetik olarak ebeveynlerden çocuklarına geçen özellik demektir. Şöyle bir örnek verilebilir: Down Sendromu genetik bir hastalıktır, fakat kalıtsal bir hastalık değildir. Kalıtsal terimi bazen konjenital (doğuştan-congenital) kavramıyla da karıştırılmaktadır. Fallot tetralojisi; konjenital kalp hastalığıdır, fakat kalıtsal bir hastalık değildir. Şöyle özetlenebilir: Her kalıtsal hastalık konjenitaldir, fakat her konjenital hastalık kalıtsal değildir.

Bakteriyemi ve septisemi kavramları da karıştırılmaktadır. Bakteriyemi (bacteremia) kanda bakterinin mevcut olduğu, fakat kişide hiçbir belirtinin olmadığı veya hafif ateşin olduğu durumdur. Septisemi (septicemia) ise kanda bakterinin mevcut olduğu ve çoğaldığı, kişide ciddi klinik belirtilerin olduğu ve mutlaka antibiyotik tedavisi gerektiren bir durumdur. Şöyle özetleyebiliriz: Her septisemi bakteriyemidir, fakat her bakteriyemi septisemi değildir.

Diğer bir örnek ise; "deformite" şekil bozukluğu, "deformasyon" şeklini bozma; "defekt" eksiklik kusur, "malformasyon" kusurlu anlamlarını taşıırken bu terimler birbirlerinin yerine farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Çarpıcı bir örnek de; gıda ve besin kavramlarında görülür. Gıda- besin eşanlamlı olarak bilinmesine rağmen farklı iki kavramdır. Gıda kavramının İngilizcesi "food"dur. Gıda: büyüme, tamir ve yaşam süreci gerekli olan ve enerji sağlayan protein, karbonhidrat ve yağ, ayrıca tamamlayıcı maddeler olan mineraller, vitaminler vb. materyallerin tamamıdır. Besin kavramının İngilizcesi "nutrient"dir. İstifade

edilen (kullanılan, faydalanılan) gıdalara besin denir. Kısaca şöyle denilebilir: Her besin gıdadır, ama her gıda besin değildir.

Bu kavramlardan hareketle "gıda alerjisi" (food allergy) terimi doğrudur. "Besin alerjisi" terimi yanlıştır. Benzer şekilde "gıda intoleransı" (food intolerance) terimi doğrudur. "Besin intoleransı" terimi yanlıştır.

Gıda alerjisi ve gıda intoleransı da sıklıkla karıştırılan kavramlardır. Gıda alerjisine sahip bir kişide bazı gıdalardaki proteinlere bağışıklık sisteminin anormal tepkiler verir. Örneğin süt alerjisinde deri, sindirim sistemi ve solunum sistemi bulguları olabilir. Gıda intoleransı (food intolerance) ise vücudun gıda bileşenini metabolize edememesidir. Örneğin, laktoz intoleransında bağırsakta laktaz enzimi eksikliği nedeniyle süt şekerinin emilimi bozulmuştur ve sindirim sistemi bulguları vardır. Kısaca şunu diyebiliriz süt alerjisi ile süt intoleransı farklıdır.

Dili bilinçli ve güzel kullanmada gerekli yol doğru kaynak kullanımından geçer. Bu nedenle sözlük ve kılavuz kullanma alışkanlığı edinilmesi büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde duyulduğu, işitildiği, gördüğü anda yabancı terimleri ele alacak, onların Türkçe'lerini bulmaya çalışacak, önerilen Türkçe karşılığın veya kabul edilen batı kökenli kelimelerin imlası üzerinde birlik sağlayacak, alanla ilgili bilim adamlarından, dilcilerden oluşan uzman kuruluşlar gerekmektedir.⁷

Sonuç olarak; içinde bulunduğumuz bilgi çağında, toplumların var olan verileri kullanabilmeleri ve bilimsel gerçeklerin toplumdaki her bireye ulaşabilmesi için ulusal bilim dilinin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.⁸

Türkçe'mizin zenginliği açısından gerek dilimizin bilim dili olabilmesi, gerekse önemini yitirmemesi açısından Türkçe terimlerin yayınlarda ve tıp eğitiminde hatasız kullanımı gerekmektedir. Bu konuda gerekli çalışmalara ihtiyaç oldukça fazladır.

*Yazarlar herhangi bir çıkar ilişkisi içinde bulunmadıklarını bildirmiştir.

C	İLETİŞİM İÇİN: Lale Pulat Seren Kocayol cad. Atılım Sitesi B Blok D:5 Şenesenevler İstanbul laleseren@hotmail.com
✓	GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 16 / 02 / 2017 • KABUL TARİHİ: 16 / 03 / 2017

KAYNAKLAR

1. Cankur Ş. Tıp eğitiminde dil: II Eğitim dilinde Türkçenin yeri ve geleceği. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2002; 28: 33- 35.
2. Balcı A. Aydın Köksal ile Türk dillerinde ortak bilim sözlüğü üzerine söyleşi. Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi 2010; 705: 218-237.
3. Yakıncı C, Celiloğlu S, Aksu B. Tibbi yazılarda Türkçe kullanımı/ The use of Turkish language on medical literature. Türk Pediatri Arşivi 2011; 46: 186-190.
4. Zülfikar H. Düünden bugüne Türkçe. Türk Dili Dergisi 2006; 656: 131-139.

5. Beatty JH. Congenital and developmental anomalies of the hip and pelvis. In: Campbell's operative orthopaedics. Canale ST, Beatty JH (eds.) 11th ed, Mosby Elsevier, Philadelphia 2008: 1180-1229.
6. Yavuz H. Alerji ve bağışıklık bilimi hekimlerinin dili. Türk Dili Dergisi 2010; 703: 28-34.
7. Zülfikar H. Düünden bugüne Türkçe. Türk Dili Dergisi 2003; 615: 328-331.
8. Bölükbaşı O. Türkçe tıp eğitimi; Eski ama gerçekleşmiş bir hayalini el birliği ile yok edilişi. TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi 2004; 11: 415-417.